

KS. JERZY GRZYWACZ

TRYBUNAŁY MIĘDZYDIECEZJALNE — NOWYMI ORGANAMI SĄDOWNICTWA KOŚCIELNEGO

Pius XI motu proprio *Qua cura* z 8 XII 1938 r. ustanowił w Italii trybunały regionalne zamiast trybunałów diecezjalnych i metropolitalnych przewidzianych w prawie kodeksowym. Powstało wówczas 18 trybunałów I instancji, tzn. tyle, ile było ustanowionych we Włoszech regionów synodalnych, oraz 9 trybunałów II instancji na terenach objętych przez 275 diecezji włoskich. Kongregacja Sakramentów wydała normy wykonawcze do papieskiego motu proprio 10 VII 1940 r.¹

Na Filipinach w r. 1940 — na prośbę biskupów — Kongregacja Sakramentów utworzyła 7 trybunałów I instancji, w każdej prowincji kościelnej 1, oraz 1 trybunał II instancji dla całego kraju. W r. 1956 dokonano zmian organizacyjnych².

¹ AAS An. 30: 1938 s. 410-413; AAS An. 32: 1940 s. 304-308; C. Bernardini. *Annotationes ad Normas S.C. de Sacramentis pro exsequendis Litteris Apostolicis „Qua cura”*. Apoll. An. 13: 1940 s. 170-175; F. Roberti. *M.p. De ordinandis tribunalibus ecclesiasticis Italiae pro causis nullitatis matrimonii decidendis*. Apoll. An. 12: 1939 s. 19-25; tenże. *De processibus*. T. 1. In Civitate Vaticana 1956 s. 404-409; komentarze do tych norm — E. Lobina. *I tribunali ecclesiastici delle regioni conciliari per le cause matrimoniale in Italia*. Cagliari 1957; A. da Sant'Elia a Pianisi (A. di Iorio). *I tribunali ecclesiastici regionali per le cause di nullità matrimoniale in Italia*. Roma 1960.

² *Decretum de ordinandis Tribunalibus ecclesiasticis Insularum Philippinarum pro causis nullitatis matrimonii decidendis, 20 XII 1940 i Normae pro exequendo decreto diei XX decembris MDCCCXXXIX de ordinandis Tribunalibus ecclesiasticis Insularum Philippinarum, 28 IV 1941* AAS An. 33: 1941 s. 363 n., 364-368; zmiany z roku 1956 AAS An. 49: 1957 s. 164 n. oraz *Normae pro exsequendo decreto diei XXXI decembris MCMLVI de ordinandis tribunalibus ecclesiasticis Insularum Philippinarum*. Tamże s. 165—169; V. Bartocetti. *Decretum de ordinandis Tribunalibus ecclesiasticis Insularum Philippinarum, Normae pro exsequendo decreto. Annotationes*. Apoll. An. 15: 1942 s. 218-224; tenże. *S. Congr. de disciplina Sacramentorum: Decretum et Normae de tribunalibus Ecclesiasticis in Insulis Philippinis, Annotationes*. Apoll. An. 30: 1957 s. 417-424; Roberti, jw. s. 413 n.

W Kanadzie w r. 1946, również na prośbę biskupów, wspomniana Kongregacja utworzyła 7 trybunałów I instancji oraz 4 trybunały II instancji. Na 2-3 prowincje kościelne ustanowiono 1 trybunał I instancji, wyjątek stanowi prowincja Ottawa, gdzie dla całej prowincji funkcjonuje 1 trybunał I instancji.

Również i w Kanadzie musiano dokonać reorganizacji sądownictwa w r. 1952 i 1956³.

W Brazylii w 200 diecezjach utworzono na próbę 10-letnią 27 trybunałów prowincjalnych I instancji, z nich 11 jest także trybunałami II instancji. Jakkolwiek w r. 1962 i 1966 utworzono w Brazylii nowe prowincje kościelne, to jednak terytorium trybunałów nie uległo zmianie.

Francja, celem lepszej organizacji duszpasterstwa, została podzielona na 7 regionów pastoralnych. Biskupi trzech z nich, utworzyli sądy regionalne, chociaż należy zaznaczyć, że do nowej organizacji sądownictwa nie weszły wszystkie diecezje tych regionów. Region północny (Nord) obejmuje 7 diecezji, które mają 1 trybunał I instancji w Reims oraz 1 trybunał II instancji w Amiens. Region południowy (Midi) obejmuje 11 diecezji, które mają 1 trybunał I instancji w Tuluzie i 1 trybunał II instancji w Rodez. Region pastoralny Prowansja—Morze Śródziemne (Provence—Mediterranée) na 7 diecezji ma również 1 trybunał I instancji w Aix-en-Provence i trybunał II instancji w Marsylii⁴.

W Tunisie i Algerii nową organizację sądownictwa przeprowadzono w r. 1965. Na 5 diecezji utworzono 1 trybunał I instancji w Oranie i 1 trybunał II instancji w Algierze.

W r. 1967 na 5-letni okres próbny dokonano reorganizacji sądownictwa w Kolumbii i Chile. Każda prowincja kościelna ma tam 1 trybunał I instancji, ponadto w Chile są 3 trybunały II instancji, a w Kolumbii 1. W r. 1959 utworzono w Republice Dominikańskiej, na próbę 5 lat, 1

³ *Decretum i Normae* dla Kanady: AAS An. 38: 1946 s. 281 n., 282-287 oraz późniejsze zmiany: *Decretum de assignandis tribunalibus pro tractatione causarum nullitatis matrimonii insulae Terrae Novae*. AAS An. 44: 1952 s. 280 n.; *Decretum de assignandis Tribunalibus pro tractatione causarum nullitatis matrimonii novae provinciae ecclesiasticae Sherbrookensis*. AAS An. 44: 1952 s. 281 n.; *Decretum erectionis Tribunalis circumscriptionum ecclesiasticarum provinciae Edmontonensis*. AAS An. 48: 1956 s. 59 n.; V. Bartocchetti. *Decretum de ordinandis tribunalibus ecclesiasticis dicionis Canadensis super causas nullitatis matrimonii decidendis*, 28 I 1946. *Annotationes*. Apoll. An. 19: 1946 s. 220-227; Roberti, jw. s. 414 nn.

⁴ B. de Lanversin. *Erection de tribunaux regionaux pour les causes matrimoniales dans le midi de la France*. „Revue de droit canonique” (Strasbourg) An. 15: 1965 s. 350-364; M. Desdouts. *Origine, institution et nature des tribunaux ecclésiastiques régionaux en France*. „Revue de droit canonique” (Strasbourg) An. 19: 1967 s. 3-24.

trybunał I instancji dla całego państwa, zaś jako trybunał apelacyjny II instancji obrano Rotę Rzymką. Próba jednak nie zdała egzaminu i wrócono do dawnej organizacji sądownictwa⁵.

Ponaddiecezjalna organizacja sądownictwa kościelnego jest nowa, nie znana Kodeksowi Prawa Kanonicznego. Kodeks stanowi jedynie o sądach zwyczajnych I instancji, sprawowanych przez biskupa diecezjalnego, zwyczajnych sądach II instancji, sprawowanych przez metropolitę, sądach zakonnych, zwyczajnych trybunałach Stolicy Apostolskiej, Rocie Rzymskiej i Sygnaturze Apostolskiej oraz sądach delegowanych. Praktyka wykazała, że sądy ponaddiecezjalne już w krótkim okresie ich funkcjonowania zdały egzamin życia. Sprawy sądowe załatwiane są w nich szybciej i z większą umiejętnością przez osoby lepiej przygotowane do swoich zadań. Nowa organizacja sądownictwa kościelnego jest instytucją, która przejdzie z pewnością do nowego prawa. Racje jej wprowadzenia są oczywiste, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę nie tylko diecezje olbrzymy, lecz i diecezje małe, nie tylko posiadające nadmiar księży, lecz i te, w których brak kapłanów jest katastrofalny. W wielu diecezjach odczuwa się niedostatek księży odpowiednio przygotowanych. Niski poziom wiedzy kanonistycznej i doświadczenia sądowego u niektórych sędziów czy innych urzędników sądowych jest przyczyną wydawania niesprawiedliwych orzeczeń i wyroków. Brak adwokatów powoduje bardzo często nie tylko obniżenie poziomu naukowego sądów, lecz także pomijanie wielu przepisów, nawet tych, które należy zachować do ważności czynności prawnych. Minimalna ilość procesów w diecezji pociąga za sobą utratę sprawności działania sędziów. Wreszcie mała liczba urzędników sądowych — kanonistów pracujących wyłącznie w sądzie — prowadzi do tego, że procesy ciągną się nazbyt długo, powodując niemałe szkody duchowe u wiernych. Dlatego Sygnatura Apostolska w liście okólnym do przewodniczących konferencji episkopatów z 28 XII 1970 r. zwróciła się powtórnie do ordynariuszy miejsca z usilną prośbą, aby przemyśleli, czy nie należałoby utworzyć trybunałów międzydiecezjalnych również na ich terytoriach. Jednocześnie Sygnatura Apostolska zastrzegła sobie tworzenie trybunałów ponaddiecezjalnych także *ex officio*, w wypadku gdyby biskupi nie wystąpili z odpowiednią inicjatywą. Tę konieczność trzeba rozumieć na tle bardzo różnych warunków, w jakich Kościół pracuje w świecie. Na przykład w Zambii, według relacji ks. abpa Kozłowieckiego z r. 1972, na obszarze 751 900 km², a więc na terytorium 2,5 raza większym

⁵ Por. I. Gordon. *De tribunalibus regionalibus cum respectu ad iudicium delectum et ad processus breviationem*. „*Periodica de re morali, canonica, liturgica*” Vol. 56: 1967 s. 580-584.

od Polski, jest 9 diecezji, w tym jedna prefektura apostolska, mieszka ok. 4 000 000 ludzi, w tym ok. 20—25% katolików. Troska duszpasterska o katolików i zadania misyjne względem niekatolików ciążą na 500—600 księżach, w tym jest tylko ok. 50 krajowców. W archidiecezji Lusaka o powierzchni 80 000 km² i ok. 600 000 mieszkańców, pracuje 60 księży, w tym 7 krajowców, w dużym seminarium jest jeden kleryk, a w całej archidiecezji nie ma ani jednego kanonisty. Zupełnie inaczej sprawa wygląda np. w Polsce. Jej warunki terytorialne i ludnościowe przedstawia poniższa tabela, uwzględniająca wielkość diecezji oraz księży diecezjalnych i zakonnych na terenie poszczególnych diecezji według danych zaczerpniętych z „Annuario pontificio” z roku 1973.

Diecezja	Powierzchnia w km ²	K s i ę ż y	
		diecezjal- nych	zakonnych
1	2	3	4
<u>Gniezno</u>	6 200	539	78
Chełmno	16 582	735	159
Gdańsk	1 926	143	89
Koszalin — Kołobrzeg	19 245	202	136
Szczecin — Kamień	12 677	208	136
Włocławek	12 593	488	96
Razem	69 223	2 315	673
<u>Kraków</u>	8 127	921	664
Częstochowa	8 254	634	176
Katowice	4 216	730	139
Kielce	9 507	526	74
Tarnów	9 500	888	133
Razem	39 604	3 699	1 186
<u>Przemysł</u>	14 000	824	115
<u>Poznań</u>	1 600 000	832	234
<u>Łomża</u>	13 000	324	9

1	2	3	4
Warszawa	12 400	939	472
Łódź	7 450	370	110
Lublin	16 847	652	125
Płock	13 980	418	56
Sandomierz	12 150	587	76
Siedlce	14 300	466	42
Wąrmia	24 519	433	178
Razem	101 646	3 865	1 159
Wrocław	20 630	853	374
Gorzów	15 572	257	112
Opole	9 713	637	190
Razem	45 915	1 747	676

Rozstrzygnięcie, czy i w Polsce należy wprowadzić nową organizację sądownictwa, zależy od uwzględnienia różnych elementów. Jeżeli w jakiejś diecezji sędziowie, obrońca węgła i notariusz nie mają zajęć dodatkowych, a liczba spraw jest tak duża, że wypełnia im cały dzień pracy, jeżeli w sądach pracuje wystarczająca liczba kanonistów o dużej wiedzy i praktyce stale śledzących postępy wiedzy, to taka diecezja nie musi zabiegać o nową organizację sądownictwa. Jeżeli zaś w diecezji główni urzędnicy sądu pełnią swoje obowiązki jako urząd dodatkowy do probostwa, profesury itd., jeśli brak jest dobrych kanonistów, praktyków sądowych, a funkcje sądowe spełniają osoby bez wykształcenia specjalistycznego lub specjaliści filozofowie, teologowie, humaniści bez praktyki sądowej, którzy nie mają pojęcia, jak powstają akta sprawy i procesu, bo sami nie przesłuchali nigdy ani strony, ani świadka i nie wiedzą nic o psychologii zeznań, to rychłe powołanie nowych trybunałów w takich diecezjach powinno być przesądzone. Biorąc pod uwagę warunki polskie jest rzeczą bezsporną, że w wielu diecezjach powinno się korzystać z usług trybunałów międzydiecezjalnych. Zupełnie innym zagadnieniem jest, jak to zrobić i jakimi kryteriami się kierować.

W obecnym stanie prawnym każdy biskup rezydencjalny ma prawo posiadać własny trybunał i żadna uchwała biskupów nie może go zmusić do jego likwidacji, Sygnatura Apostolska zaś strzeże tej wolności. Do utworzenia trybunału ponaddiecezjalnego wystarczy, że dwu biskupów chce powołać do życia tego rodzaju instytucję celem lepszego i sprawniejszego wymierzania sprawiedliwości. Bardziej celowe, jak to widać na przykładzie krajów mających już nową organizację sądownictwa kościelnego, byłoby połączenie większej ilości diecezji.

Po reformie Kurii Rzymskiej konstytucją *Regimini Ecclesiae universae* całkowity nadzór nad sądownictwem kościelnym sprawuje Sygnatura Apostolska. Należy zauważyć, że Kongregacja Sakramentów miała nadzór jedynie nad sprawami małżeńskimi, sprawy sporne i karne nie podlegały jej kompetencji, dlatego zakładane przez Kongregację Sakramentów trybunały regionalne były ustanawiane tylko do spraw małżeńskich, a gdy biskupi francuscy chcieli rozszerzyć kompetencję trybunałów regionalnych także na sprawy sporne i karne, nastąpiło to na mocy reskryptu Kongregacji Konsystorialnej, potem Biskupów⁷. Obecnie Sygnatura Apostolska sprawuje w pełni nadzór nad wymiarem sprawiedliwości w Kościele, niezależnie od tego czy odbywa się on na drodze sądowej, czy administracyjnej.

EREKCJA TRYBUNAŁÓW

Erygowanie trybunałów międzydiecezjalnych, regionalnych czy międzyregionalnych zależy od Sygnatury Apostolskiej. Trybunał ponaddiecezjalny może powstać z inicjatywy albo zainteresowanych biskupów, albo Sygnatury Apostolskiej. Dla zorientowania się w stanie sądownictwa kościelnego i dla umożliwienia sobie wykonywania właściwego nadzoru, a więc i zakładania *ex officio* trybunałów ponaddiecezjalnych, Sygnatura Apostolska nakazała sporządzanie podwójnych sprawozdań: jednego co roku, drugiego co 5 lat. Szczegółowa treść sprawozdania rocznego jest zamieszczona w rozdziale III okólnika Sygnatury Apostolskiej z 29 grudnia 1970 r., a treść sprawozdania pięcioletniego składanego przy okazji *visitatio ad limina* — w rozdziale IV tegoż pisma⁸. Tworzenie trybunału ponaddiecezjalnego z inicjatywy Sygnatury Apostolskiej jest dokonywane według jej własnego stylu i praktyki⁹. Natomiast przy tworzeniu trybunałów na prośbę biskupów Sygnatura Apostolska określiła szczegółowy sposób postępowania w normach obowiązujących trybunały międzydiecezjalne, regionalne lub międzyregionalne. Najpierw biskupi powinni wystąpić do Sygnatury Apostolskiej z prośbą o wydanie „*Nihil obstat*” na sporządzenie odpowiedniego dekretu erekcyjnego. W razie ustanawiania trybunałów regionalnych decyzję podejmuje konferencja episkopatu. Zgodnie z przepisem zawartym w n. 38 4 dekretu *Christus Dominus* przy podejmowaniu decyzji

⁷ AAS An. 57: 1965 s. 1006 n.; AAS An. 60: 1968 s. 226 n.

⁸ *Litterae circulares ad praesides conferentiarum episcopaliū de tribunalium ecclesiasticorum statu et activitate*. AAS An. 68: 1971 s. 480-486.

⁹ Art. 3 — *Normae pro tribunalibus interdioecesanis vel regionalibus aut inter-regionalibus* również z 28 XII 1970. AAS An. 68: 1971 s. 486-492.

należy osiągnąć większość kwalifikowaną przynajmniej 2/3 głosów biskupów należących do konferencji. W tym wypadku do Stolicy Apostolskiej o „Nihil obstat” zwraca się przewodniczący konferencji episkopatu. Jeśli zaś biskupi chcą założyć trybunał międzydiecezjalny muszą jednomyślnie wyrazić swą zgodę na wszystkie punkty, które trzeba umieścić w piśmie o „Nihil obstat” Korespondencję z Sygnaturą Apostolską prowadzi przewodniczący grupy działający w imieniu zainteresowanych biskupów. Tu trzeba przypomnieć, że każdy biskup ma prawo utrzymania własnego trybunału niezależnie od woli innych biskupów nawet działających w ramach konferencji episkopatu. Zdaniu zaś większości musi się podporządkować w innych sprawach niż rezygnacja z utrzymania własnego trybunału, o ile zakładany zostaje trybunał regionalny. Natomiast przy tworzeniu trybunału międzydiecezjalnego, przez nieformalną grupę biskupów, zawsze obowiązuje jednomyślność. W prośbie o „Nihil obstat” po wzajemnym porozumieniu się biskupi winni:

1. przedstawić racje, dla których zdecydowali, że należy zreorganizować sądownictwo kościelne na ich terytoriach;
2. określić kompetencję trybunałów, a więc zdecydować, czy powierza się im same sprawy małżeńskie o nieważność i separację, czy również sprawy sporne i karne;
3. określić szczegółowo ilość trybunałów I i II instancji oraz zakres terytorialny ich działania;
4. załączyć dokładną mapę terenów objętych nową organizacją sądownictwa.

Ponadto w osobnym piśmie należy dać wykaz osób, wraz z ich stopniami akademickimi, które mogą objąć stanowiska w projektowanych trybunałach. Po otrzymaniu „Nihil obstat” przygotowuje się dekret erekcyjny uwzględniający w tenorze punkty zawarte w prośbie o „Nihil obstat” i przesyła się do Sygnatury, która aprobuje go lub ewentualnie dodaje swoje uwagi i poprawki. Dotychczas działające trybunały ponaddiecezjalne, jak zaznaczono powyżej, niejednokrotnie musiały być reorganizowane. Dla uniknięcia takich samych czy podobnych błędów organizacyjnych przesłanie projektu dekretu erekcyjnego do aprobaty Sygnatury Apostolskiej jest bardzo celowe. Po uzyskaniu aprobaty przewodniczący przystępuje do wykonania dekretu. W piśmie wykonawczym trzeba koniecznie umieścić wzmiankę o aprobacie dekretu erekcyjnego przez Sygnaturę Apostolską oraz oznaczyć dzień, od którego zaczyna on obowiązywać. Biskupi moderatorzy trybunałów winni otrzymać odpis dekretu erekcyjnego oraz wykaz osób mianowanych na poszczególne stanowiska, inni biskupi — dekret Sygnatury Apostolskiej lub pismo wykonawcze.

KOMPETENCJA

Trybunał międzydiecezjalny czy regionalny ma kompetencję na całym terytorium, dla którego został utworzony. Ma on władzę zwyczajną, bo jest trybunałem własnym biskupów wykonujących za jego pośrednictwem obowiązki wymierzania sprawiedliwości. Utworzenie trybunałów międzydiecezjalnych nie jest naruszeniem jurysdykcji biskupa rezydencjalnego, któremu władza sądownicza przysługuje z prawa bożego, bo może on ją sprawować w różny sposób. Zresztą, nawet jeśli biskup ma swój trybunał, zazwyczaj nie sprawuje sądownictwa osobiście, co niejednokrotnie — przyznając mu w całej rozciągłości władzę sądowniczą — sugeruje prawo. W sprawach zaś, które mogą być sądzone jedynie przez sąd kolegialny, złożony czy to z trzech, czy z pięciu sędziów, zawieszona jest osobiste prawo biskupa do sądenia w tym znaczeniu, że musi on do ważności wyroku dobrać sobie dwu albo czterech sędziów, a przy wydawaniu wyroku, mimo że jest biskupem, musi podporządkować się woli większości. Dotychczasowe prawo nie przewiduje postępowania w wypadku, gdyby biskup chciał wznowić sąd w swojej diecezji występując z organizacji sądownictwa ponaddiecezjalnego lub też gdyby chciał przenieść sądenie spraw swojej diecezji do innego trybunału międzydiecezjalnego. Uważam, że biskup może to zawsze zrobić, bo jego decyzja przystąpienia do organizacji ponaddiecezjalnej nie może być nieodwołalna, lecz odwołanie woli musi się dokonać zawsze za wiedzą i zgodą Sygnatury Apostolskiej. Jeżeli trybunał ma sądzić wszystkie rodzaje spraw, automatycznie znosi się trybunały diecezjalne na tym terytorium, a na ich miejsce tworzy się *sectio instructoria*, składająca się z sędziego, promotora sprawiedliwości, obrońcy węzła i notariusza.

DENOMINACJA TRYBUNAŁÓW

N. 105 konstytucji *Regimini Ecclesiae universae* mówi jedynie o trybunałach regionalnych i międzyregionalnych, natomiast Sygnatura w swoich *Normach* z 28 XII 1970 r. wymienia na pierwszym miejscu trybunały międzydiecezjalne. Terminy te nie są jednoznaczne. Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele w n. 39 nakazuje: „dobro dusz wymaga odpowiedniego wyodrębnienia nie tylko diecezji, lecz również i prowincji kościelnych, a nawet postuluje tworzenie okręgów kościelnych” — „*immo et regionum ecclesiasticarum suadet erectionem*” Sobór wyraźnie mówi o konieczności erekcji regionu, tak jak erekcji wymaga utworzenie diecezji czy metropolii, a więc o akcie prawnym powodującym określone skutki prawne. We Włoszech utworzono regiony synodalne dla odbywania synodów prowincjalnych, zaś

we Francji dla usprawnienia duszpasterstwa erygowano regiony pastorałne¹⁰. Jeżeli nie ma formalnej erekcji regionu, tak jak np. w Polsce, nie można trybunału ponaddiecezjalnego nazywać regionalnym, gdyż nazwą właściwą jest trybunał międzydiecezjalny. Możliwe natomiast byłoby stosowanie nazwy trybunał metropolitalny czy prowincjalny, jeśli byłby utworzony dla jednej prowincji, międzyprovincjalny czy narodowy, jeżeli obejmowałby działaniem obszar całego państwa.

Różne nazwy nie zawierają różnicy jurysdykcyjnej i nie określają precedencji, lecz jedynie określają terytorium działania trybunałów działających na terenie kilku diecezji, prawnie erygowanego regionu, prowincji kościelnej, kilku prowincji lub kilku regionów, czy na obszarze całego państwa. Prawo przewiduje tworzenie trybunałów I i II instancji z zachowaniem prawa apelacji do Roty Rzymskiej i Sygnatury Apostolskiej. III instancją zawsze byłaby Rota Rzymska, o ile na terenie jakiegoś państwa nie istnieje delegowany trybunał III instancji.

ORGANIZACJA TRYBUNAŁÓW

A) PRAWA I OBOWIĄZKI BISKUPÓW

Do uprawnień przysługujących biskupom okręgu działania trybunału należą:

1. ustanawianie absolutną większością głosów oficjała, sędziów, promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła oraz ich zastępców (art. 5 § 1), a także usuwanie ich z urzędu (art. 8);
2. biskup moderator musi się porozumieć z biskupami przy sporządzaniu listy adwokatów i pełnomocników;
3. wyznaczenie pensji dla sędziów i innych urzędników sądowych (art. 17), taks i opłat sądowych oraz honorariów dla adwokatów i pełnomocników (art. 18 § 1);
4. ustalenie udziału personalnego oraz finansowego poszczególnych diecezji (art. 20).

B) PRAWA I OBOWIĄZKI MODERATORA

W imieniu wszystkich biskupów kieruje trybunałem biskup rezydencjalny miejsca siedziby trybunału. W razie wakansu stolicy biskupiej władzy tej nie sprawuje wikariusz kapitulny, lecz starszy biskup —

¹⁰ Termin regio występuje też w kodeksie w kan. 217 § 1, lecz ma inne znaczenie. Jest określeniem okręgu kościelnego mniejszego od diecezji, składającego się z kilku parafii.

Episcopus senior — terytorium działania trybunału. Episcopus senior jest wyrażeniem nowym. W kodeksie spotyka się wyrażenie — „Suffraganeus antiquior promotione” (w kan. 284) i „antiquior ex Episcopis suffraganeis” (w kan. 432 § 2). Biskupem seniorem, któremu przysługuje sprawowanie władzy nad trybunałem w razie opróżnienia stolicy biskupiej moderatora jest biskup rezydencjalny najstarszy nominacją. Moderator ma wszystkie prawa i obowiązki, jakie prawo przyznaje biskupowi rezydencjalnemu w odniesieniu do własnego trybunału. On też reprezentuje trybunał na zewnątrz, prowadzi korespondencję ze Stolicą Świętą itd. Omawiane Normy przyznają moderatorowi następujące uprawnienia:

1. mianuje on niższych urzędników trybunału (art. 5 § 2);
2. przyjmuje przysięgę od urzędników trybunału (art. 2);
3. w wypadku naglącej konieczności może zasuspendować wyższych urzędników trybunału (art. 8 § 2);
4. w porozumieniu ze wszystkimi biskupami terytorium działalności trybunału moderator sporządza listę adwokatów i pełnomocników, zachowując przy tym przepisy kodeksu i instrukcji *Provida* z 1936 r. o adwokatach i pełnomocnikach (art. 10)¹¹. Adwokaci, także z urzędu a więc i bezpłatnie, zawsze muszą brać udział w sprawach karnych jako obrońcy oskarżonego, a w sprawach spornych — jeżeli strona jest małoletnia lub gdy proces dotyczy także dobra publicznego, a zatem ich udział jest konieczny we wszystkich sprawach małżeńskich;
5. jemu należy przedstawić każdą skargę powodową (art. 12), także jeśli chodzi o proces skrócony; w tym ostatnim wypadku moderator musi najpierw uzyskać wotum biskupa miejsca zamieszkania małżonków;
6. moderator w porozumieniu z ordynariuszem stron dopuszcza lub wyznacza opiekuna albo kuratora i pełnomocnika osób niepełnoletnich zachowując przepisy prawa¹²;
7. rozstrzygnięcie o zdolności lub niezdolności do zaskarżenia małżeństwa, a także nakazanie promotorowi sprawiedliwości zaskarżenia małżeństwa przysługuje biskupowi własnemu powoda, lecz w porozumieniu z moderatorem trybunału (art. 15);
8. zawiadamia Sygnaturę Apostolską o nominacji oficjała, sędziów, promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła (art. 8 § 3);
9. ad casum mianuje zastępców wyższych urzędników sądu (art. 8).

¹¹ Kan. 1655-1666 oraz art. 47 § 4, 48 § 2 i 4 oraz art. 53 § 2 instrukcji *Provida* z 1936 r.

¹² Kan. 1648 i 1651 oraz art. 78 § 3 Instrukcji z 1936 r.

C) PRZYMIOTY, PRAWA I OBOWIĄZKI INNYCH URZĘDNIKÓW TRYBUNAŁU

Prócz moderatora w skład trybunału wchodzi oficjał, sędziowie, promotor sprawiedliwości, obrońca węzła i inni urzędnicy. Normy nie wymieniają urzędu wiceoficjała, lecz w art. 5 mówi się o ustanawianiu zastępców oficjała, sędziów, promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła, co daje podstawę do mianowania także wiceoficjała, w razie gdyby liczba spraw była tak duża, że oficjał nie mógłby podołać wszystkim obowiązkom lub gdyby oficjał był przeszkodzony w urzędowaniu np. przez chorobę. Wyżsi urzędnicy trybunału, a rozumiem przez to oficjała, sędziów, promotora sprawiedliwości i obrońcę węzła, powinni być kapłanami, odznaczać się nienaruszoną, nieposzlakowaną opinią, mieć odpowiednią wiedzę, doświadczenie sądowe oraz czas potrzebny do pełnienia obowiązków sądowych, ponadto sędziowie powinni posiadać doktorat prawa kanonicznego. Przepisy art. 6 dotyczące przymiotów tych urzędników różnią się zarówno od przepisów kodeksowych, jak i przepisów wydanych przez Kongregację Sakramentów dla trybunałów regionalnych. Normy obecne nakazują, że winni oni być z zasady kapłanami — „*sint ordinarie dignitate sacerdotali aucti*” (art. 6 n. 1). Sygnatura nie używa tu określenia, że powinni mieć święcenia prezbiteratu, mogą więc być mianowani urzędnikami sądowymi diakoni, zwłaszcza stali. Racje tego twierdzenia są następujące: 1. diakonat jest pierwszym stopniem sakramentu kapłaństwa, 2. motu proprio *Causas matrimoniales* wymaga, by sędzia czy to w sądzie kolegialnym, czy nawet jednoosobowym był duchownym — „*clericus*”, a więc według obecnej dyscypliny, po zniesieniu tonsury, święceń mniejszych i subdiakonatu, może nim być także diakon, 3. 28 VII 1972 r. zwrócił się do Sygnatury Apostolskiej biskup diecezji X o pozwolenie na mianowanie diakona sędzią prosynodalnym. Ponieważ kan. 1574 § 2 został częściowo zniesiony przez *Causas matrimoniales* art. V § 1, Sygnatura Apostolska 9 VIII 1972 r. oświadczyła, że nie ma przeszkody, aby diakona stałego mianować sędzią prosynodalnym¹³.

Następnym wymogiem jest „*integritas morum*” — nienaruszalność obyczajów. To sformułowanie przymiotów moralnych jest zaczerpnięte z *Norm* dla trybunałów regionalnych Italii, Filipin i Kanady (art. 3 tych *Norm*). Kodeks używa określeń: „*integra fama*” w odniesieniu do oficjała (kan. 1573 § 4) i „*probata vita*” w odniesieniu do sędziów (kan. 1574 § 1). Normy Roty Rzymskiej wymagają od audytorów „*honestas vitae*” (art. 2), a od promotora sprawiedliwości Roty i obrońcy węzła „*boni mores*” (art. 4 § 2). Określenia przymiotów moralnych wyrażane w różnej formie zawierają mniej więcej tę samą treść. Zarówno terminy

¹³ „*Periodica de re morali, canonica, liturgica*” Vol. 61: 1972 s. 682.

łacińskie, jak i ich polskie odpowiedniki są wyrażane wieloma synonimami¹⁴. Opinia oparta na nienagannym postępowaniu jakiejś osoby może być pozytywna, jeżeli środowisko uznaje rzeczywiste zalety tej osoby, lub negatywna, jeżeli ogół nie zna jej wad lub złych obyczajów i dlatego uznaje za godną szacunku. Wymagania prawa ograniczają się do posiadania nienaruszonej sławy przynajmniej w sensie negatywnym. Zrozumiałe jest, że każdy ma prawo do dobrej opinii, jeżeli opiera się ona na rzeczywistych zaletach, ale prawo do dobrej sławy, choć fałszywej, ma także i ten, kto publicznie postępuje poprawnie. Na tym założeniu opiera się zasada „*nemo malus nisi probetur*” Gdyby bowiem każdy mógł bez ograniczeń i bez przyczyny wyjawiać tajne, złe postęпки innych, wywołałoby to wiele zła w stosunkach prywatnych i publicznych¹⁵. Przeciwnieństwem nienaruszonej opinii jest niesława, infamia prawna lub faktyczna. Niesława prawna jest karą odwetową nałożoną przez kodeks za ściśle określone przestępstwa, natomiast niesława faktyczna polega na utracie poważania u osób uczciwych i poważnych, z powodu złych obyczajów zniesławionego (kan. 2293). Również z wyraźnego przepisu kan. 2256 n. 2 nie mogą piastować tych stanowisk osoby pozbawione prawa wykonywania kościelnych aktów prawnych. Należy zatem w konkluzji powiedzieć, że zarówno osoby zniesławione, jak i pozbawione prawa wykonywania kościelnych czynności prawnych są niezdatne do piastowania urzędów w trybunałach międzydiecezjalnych lub regionalnych. Innymi słowy nie mogą to być osoby, którym można wytoczyć proces kanoniczny za jakieś przestępstwo lub osoby, które zda-

¹⁴ „Integer — nienaruszony, nietknięty, nieuszkodzony, nieskażony, nieposzlakowany; Fama — publiczne mniemanie, opinia, osąd; [...] dobre imię, sława” (A. Jougan. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Wyd. 3. Poznań—Warszawa—Lublin 1958 s. 349, 253). Według Forcelliniego: „Integer. Adiect. ab in et antiquo tango pro tango, ut rem intactam significet, cuius partem nullam quisquam tetigit abstulitque [...]. Integer proprie est, ut, supra § a. inuimus, cui nihil deest, totus, solidus, intactus, plenus [...] item purus, incontaminatus, incorruptus; Fama — [...] proprie est quidquid de aliquo divulgatur, sive in bonum, sive in malum, rumor, [...] 2. Deinde fama est etiam inveterata res, et firmata in opinione hominum; opinione, credenza [...] 3. Speciatim vero II. Fama saepe dicitur de nominis celebritate et existimatione; fama, concetto; [...] Nota. Discrimen inter famam et rumorem dedimus supra § 1. Inter famam, opinionem et rumorem habet Front. de Differ. Serm. [...] Opinio ostendit, Fama iudicat, Rumor tumultuatur [...] 3. inter famam et gloriam discrimen exhibet [...] Gloria virtutum est, fama vero vitiorum” (Ae. Forcellini. *Totius Latinitatis Lexicon*. T. 3. Prati 1865 s. 557, 27). „Nienaruszony — taki, którego jeszcze nikt nie naruszył, cały, nieuszkodzony, nietknięty; Opinia — zdanie, mniemanie, przekonanie, sąd o czymś; ogólne zdanie o kimś a. o jakimś postępku, sąd ludzki, sława zła — dobra, renoma, reputacja” (M. Arct, Z. de Brondy-Łempicka. *Podręczny słownik języka polskiego*. Warszawa 1958 s. 163, 188).

¹⁵ P. Ciprotti. *De iniuria et diffamatione*. Apoll. An. 10: 1937 s. 56 n.

niem ordynariusza utraciły dobrą opinię u osób uczciwych i poważanych.

Normy Sygnatury Apostolskiej domagają się, przynajmniej od sędziów, doktoratu z prawa kanonicznego. Nic już nie wspomina się o licencjacie z tego zakresu, chociaż na wielu miejscach czyni to kodeks i *Normy* wydane przez Kongregację Sakramentów dla trybunałów regionalnych. Od innych urzędników wymaga się wiedzy i praktyki sądowej. Trudno się pogodzić z tym, by największe wymagania naukowe stawiać jedynie sędziom. Nie mniejszą wiedzą i doświadczeniem powinni się odznaczać promotor sprawiedliwości i obrońca węzła, zwłaszcza że działają oni nie kolegialnie jak sędziowe, lecz pojedynczo. Po wprowadzeniu zmian proceduralnych przez *Causas matrimoniales* rola obrońcy węzła i jego odpowiedzialność w procesie małżeńskim znacznie wzrosły. Autorzy zgodnie stwierdzają, że nie wystarczy sam tytuł naukowy, który świadczy o odpowiednim poziomie wiedzy w chwili jego nadania, lecz że znajomość prawa winna być aktualna. Wydaje się, iż wzorem sądownictwa świeckiego należałoby wprowadzić praktyki sądowe przy trybunałach międzydiecezjalnych, a także zadbać o wprowadzenie w życie postulatu Sygnatury Apostolskiej, wyrażonego w liście okólnym do przewodniczących konferencji episkopatu z 28 XII 1970, przez organizowanie zjazdów naukowych, sympozjów czy kursów dla sędziów i innych urzędników sądowych oraz adwokatów celem pogłębienia znajomości prawa kanonicznego i jurysprudencji. W tej dziedzinie wiele mogą zrobić wydziały prawa kanonicznego¹⁶. Z *Norm* Kongregacji Sakramentów dla trybunałów regionalnych zaczerpnięto również przepis, by urzędnicy sądowi mieli wystarczającą ilość czasu do wypełniania obowiązków sądowych (art. 3 tych *Norm*). Wyżsi urzędnicy trybunału obowiązani są do złożenia przysięgi wobec moderatora lub jego delegata, że będą sumiennie wypełniać swoje powinności (art. 7). Nowością jest mianowanie tych urzędników sądowych na stałe. Dotychczasowe *Normy* Kongregacji Sakramentów przewidywały mianowanie na 3 lata (Italia, Filipiny) lub na 5 lat (Kanada) z możliwością przedłużania piastowania urzędu przez dalsze trzylecia lub pięciolecia.

Stosownie do przepisu art. 8 § 1 wyżsi urzędnicy trybunału mogą być usunięci z urzędu tylko przez ogół biskupów z ważnej przyczyny „*gravi de causa*” Ten przepis różni się od przepisów kodeksu, bo zgodnie z kan. 1574 § 2 i kan. 388 sędziowe diecezjalni mogą być usuwani „*ex gravi causa et de consilio capituli cathedralis*” Natomiast w trybunale międzydiecezjalnym moderator musi uzyskać nie radę współbisku-

¹⁶ Od szeregu lat praktykę sądową przez dwa lata odbywają studenci Wydziału Prawa Kanonicznego KUL, pod nadzorem profesora prawa procesowego.

pów, lecz ich zgodę. Według kodeksu oficjał może być usunięty „ad nutum Episcopi” (kan. 1573 § 5), a promotor sprawiedliwości i obrońca węzła oraz sędzia audytor „ex iusta causa” (kan. 1590 § 2 i kan. 1583). Usunięcie oficjała, sędziów, promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła oraz ich substytutów w trybunałach międzydiecezjalnych może być dokonane tylko na posiedzeniu biskupów absolutną większością głosów. Na uwagę zasługuje fakt, że przepisy dla trybunałów międzydiecezjalnych *expressis verbis* nie zajmują się szczegółowo niższymi urzędnikami trybunału poza wzmianką, że mianuje ich biskup moderator trybunału. Należy jednak stanąć na stanowisku, że analogicznie trzeba do nich stosować zarówno omawiane przepisy Sygnatury, jak i przepisy kodeksowe, a zwłaszcza postanowienia *motu proprio Causas matrimoniales*.

Bezstronnością przy rozpatrywaniu spraw zajmuje się art. 9. Zabrania on pełnić funkcję sędziego, promotora sprawiedliwości i obrońcy węzła wszystkim, którzy w tym samym trybunale byli adwokatami lub pełnomocnikami albo też aktualnie pełnią tę funkcję w innym trybunale. Ponadto zabrania on wyższym urzędnikom sądowym ingerencji w sprawy rozpatrywane w trybunale międzydiecezjalnym, którymi oni nie zajmują się z urzędu.

POSTĘPOWANIE

Odnosnie do postępowania sądowego w trybunałach międzydiecezjalnych *Normy* podkreślają, że należy zachować dotychczasowe przepisy prawa uwzględniając zmiany i dodatkowe przepisy zawarte w niniejszych *Normach* (art. 12). Art. 13 ujednolica sygnaturę akt. Mają one nosić nazwę dwu diecezji — diecezji trybunału oraz tej, w której sprawa według przepisów prawa powszechnego byłaby rozpatrywana, dalej wpisuje się rodzaj sprawy, np. nieważność małżeństwa, oraz nazwiska stron.

Osobny rozdział poświęcony jest sprawie wynagrodzenia urzędników trybunału oraz adwokatów i pełnomocników. Jego wysokość określona jest na zebraniu biskupów. Wydaje się, że przy ustalaniu wynagrodzenia powinno się uwzględniać pensje państwowe przysługujące osobom piastującym te same stanowiska, jeśli praca duchownych w sądzie będzie całodzienna. Przy braniu pod uwagę ilości przydzielanych spraw trzeba pamiętać, że proces kościelny jest pisany, a sprawy małżeńskie są wyjątkowo trudne. Stronom należy podać wykaz taks, opłat sądowych oraz honorariów dla adwokatów i pełnomocników.

Normy przejściowe dotyczą spraw, które w dniu wejścia w życie dekretu erekcyjnego są w toku załatwiania w trybunałach diecezjal-

nych danego terytorium. Do nowego trybunału I instancji należy przekazać wszystkie sprawy, jeśli jeszcze nie zostało dokonane zawiązanie sporu. Za zgodą stron oraz obrońcy węzła można do tego trybunału przekazać także sprawy małżeńskie znajdujące się w stadium gromadzenia dowodów. Sprawy, w których wydano już dekret zamykający postępowanie dowodowe, powinny być osądzone przez dotychczasowy trybunał. Te same normy *mutatis mutandis* należy zastosować do spraw rozpatrywanych przez sądy II instancji.

Normy wydane przez Sygnaturę Apostolską zniosły normy dla trybunałów regionalnych wydane dotychczas. Obecne przepisy obowiązują od 25 III 1971 r.

TRIBUNALIA INTERDIOECESANA — NOVA ORGANA IURISDICTIONIS ECCLESIASTICAE

Summarium

In multis regionibus magna cum utilitate tribunalia interdioecesana introducta sunt. Signatura Apostolica in litteris circularibus ad Praesides Conferentiarum Episcopaliū Ordinarios locorum hortatur, ut considerent an unificatio tribunalium in propria regione introduci oporteat. Videtur quod etiam, saltem in nonnullis dioecesibus, in Polonia necessitas erigendi tribunalia interdioecesana existit. Erectio tribunalis interdioecesani fieri debet secundum Normas Signaturae Apostolicae pro tribunalibus interdioecesanis, regionalibus vel interregionalibus editis 28 XII 1970. Episcopi residentiales plenam libertatem habent aut suum tribunal retinendi aut cum aliis Episcopis tribunal interdioecesanum erigendi. Ius vigens non providit modum procedendi in casu cum Episcopus residentialis amplius non vult in communi iustitiae administrationi participare. Mea opinione potest semper discedere, sed cum scitu et consensu Signaturae Apostolicae. Erectio tribunalis interdioecesani non laedit potestatem iudicalem episcopi, qua ei ex iure divino competit. Hoc in casu alius tantum est modus exercitii potestatis iudicialis. Fere nunquam Episcopus residentialis suam potestatem iudicalem personaliter exercet. Multis in casibus cum ius nonnullas causas tribunali collegiali trium et etiam quinque iudicum reservat potestas Episcopi limitata est ita quod Episcopus ipse solus, absque collegio, non potest validam sententiam iudicalem ferre. Immo collegium iudicum ius habet etiam contra voluntatem Episcopi iudicantis sententiam ferre et hoc in casu etiam Episcopus strictam obligationem habet illam sententiam subscribendi et secretum servandi. A fortiori participatio in communi iustitiae administrationi in tribunali interdioecesano non habet rationem privationis potestatis iudicialis Episcopi. Tribunalia regionalia tunc tantum vocantur cum constitutae sunt in regione ecclesiastica legitime erecta. Officia Episcopi moderatoris tribunalis interdioecesani multa et gravia sunt. Grave onus imponit art 12 — „libellus porrigatur Moderatori Tribunalis competentis”. Hoc Episcopus etiam per Officialem adimplere potest. Terminus „Episcopus senior” significat idem quod in codice „Suffraganeus antiquior” (v. gr. in can. 284). Officiales maiores tribunalis sint ordinarie dignitate sacerdotali aucti, sed secundum m. p. *Causas matrimoniales* et responsionem Signaturae Apostolicae de die 9 VIII 1972 etiam diaconus praesertim permanens nominari potest. Est enim clericus et sacramentum sacerdotii suscepit. Tribunalia interdioecesana certo in novum codicem introducentur.